

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Сумська філія

Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Страхування»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

081 Право (право)

за темою – «СТРАХОВИЙ РИНОК»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 2

Розробник:

Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат економічних наук Петровська С.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат економічних наук, Парфентій Л.А.
2. Старший викладач кафедри економіки, підприємництва та бізнес-
адміністрування ННІ бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного
університету, кандидат економічних наук, доцент Дерев'янка Ю.М.

План лекції

1. Загальна характеристика страхового ринку.
2. Учасники страхового ринку.
3. Характеристика страхового ринку України.
4. Маркетинг у страхуванні.
5. Структура, порядок укладання та виконання страхових договорів.

Рекомендована література

Нормативна література

1. Про страхування : Закон України від 07.03.96 р. № 86/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр/>.
2. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01.07.2004 р. № 1961-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>.
7. Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті: Постанова КМУ від 14.08.1996 р. № 959. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-96-%D0%BF>.
8. Про затвердження Порядку та правил обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, що може бути заподіяною третім особам : Постанова КМУ від 09.09.2002 р. № 944. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944-2002-%D0%BF>.

9. Про затвердження Порядку та правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяною третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї: Постанова КМУ від 29.03.2002 р. № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2002-%D0%BF#Text>.

10. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 02.09.2012 р. № 4391-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text>.

11. Про затвердження порядку та правил проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків: Постанова КМУ від 23.04.2003 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2003-%D0%BF#Text>.

12. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

13. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 року № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

Основна

1. Сосновська О.О. Страхування: навчальний посібник. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 328 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39294/1/O_Sosnovska_NP_Strahovanie_2021_FITU.pdf.

2. Організаційно-правове забезпечення страхової діяльності в Україні: навч.-метод. посібник [Електронний ресурс] / [Є.О. Харитонов, О.І. Сафончик, О.С. Адамова та ін.]. Одеса: Фенікс, 2020. 121 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12593/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0

[%B0%D0%B2%D0%BE %D0%BD%D0%B0 %D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y.](#)

3. Журавка О.С., Бухтіарова А.Г., Пахненко О.М. Страхування: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2020. 350 с. URL: [https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/76863/1/](https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/76863/1/Zhuravka_strakhuvannia.pdf;jsessionid=1FBB7510CDB1A0132B055A5271B7E0A4)

[Zhuravka_strakhuvannia.pdf;jsessionid=1FBB7510CDB1A0132B055A5271B7E0A4](#)

4. Говорушко Т.А., Стецюк В.М. Страхування: навч. посіб.: Львів: «Магнолія 2006», 2014. 328 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%A1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%93%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%20%D0%A2.%D0%90..pdf>.

5. Сокиринська І.Г., Журавльова Т.О., Аберніхіна І.Г. Страховий менеджмент: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Пороги, 2016. 300 с. URL: http://195.24.133.161/file/sokirinska_strahoviy_menedzhment.pdf.

6. Горбач Л.М., Кадебська Е.В. Страхування: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2016. 544 с.

7. Пацурія Н.Б., Войцеховська І.М., Головачова А.С. Правове регулювання у сфері страхування та перестрахування: проблеми теорії і практики: монографія, К.: Видавництво Ліра-К, 2017. 256 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/22963/1/N_Patsuriia_I_Voitsekhovska_N_Golovachova_FPMV.pdf.

8. Правове регулювання страхової діяльності: навч. посіб. / О. П. Гетманець, О. М. Шуміло, Т. В. Колеснік та ін.; за ред. О. П. Гетманець, О. М. Шуміла. 2-ге вид., із змінами. Х.: Право, 2014. 400 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/284>.

Додаткова

9. Аберніхіна І.Г., Сокиринська І.Г. Фінанси страхових організацій: навчальний посібник. Дніпро: Пороги, 2019. 198 с. URL: https://nmetau.edu.ua/file/finansi_strahovih_organizatsiy_navchalniy_posibnik_dlya_sayta.pdf.

10. Білоус Н.М. Корпоративні стратегії управління стійкістю страхових компаній : монографія. К. : Видавничий дім «Кондор», 2017. 234 с.
11. Форманюк В.І. Правове регулювання страхової діяльності в Україні. *Часопис цивілістики*. 2017. Випуск 20. С. 100-102. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8670/22.pdf.pdf?sequence=1>.
12. Землячова О.А. Оцінка фінансового стану страховика та шляхи його поліпшення. *Науковий вісник : Фінанси, банки, інвестиції*. 2014. № 2. С. 54-66.
13. Щербань О.Д. Джерела забезпечення фінансової надійності страховика. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2015. № 3 (80). – С. 222-230.

Інформаційні ресурси

14. <https://www.nau.ua> – Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)».
15. <http://uainsur.com> – Ліга страхових організацій України: офіційний сайт.
16. <https://bank.gov.ua> – Офіційний сайт Національного банку України.
17. <https://forinsurer.com> – Форіншурер – журнал про страхування в Україні.
18. <https://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал.
19. <https://rada.gov.ua> – Офіційний веб-портал Верховної Ради України.
20. <http://www.mon.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.

1. Загальна характеристика страхового ринку

Страховий ринок - це сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги, і здійснюється акт їх купівлі-продажу.

Страхові ринки мають певну внутрішню будову, тобто властиві тільки їх

складові частини. В цих ринках в першу чергу варто виділити три основні сегменти – **страхування життя, ризикового страхування і перестрахування**, котрі також можна назвати внутрішніми ринками *страхування життя, ризикового страхування і перестрахування*.

Перестрахування – страхування одним страховиком (перестрахувальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика, згідно з законодавством країни, в якій він зареєстрований.

Види страхових ринків:

- 1) національний;
- 2) регіональний;
- 3) міжнародний.

Національний страховий ринок – це сфера діяльності національних та іноземних страхових компаній всередині окремої країни.

Регіональний страховий ринок – це сфера діяльності страхових компаній окремих регіонів.

Міжнародний страховий ринок – це сукупність національних та регіональних страхових ринків. Обговорення та вирішення глобальних питань міжнародного страхування здійснюється міжнародними страховими союзами (Міжнародним союзом морського страхування, Міжнародним союзом авіаційних страховиків та ін.).

На розвиток страхового ринку впливають такі основні **фактори**:

1. рівень розвитку економіки;
2. рівень матеріального добробуту населення;
3. рівень страхової культури;
4. доступність страхових послуг;
5. розвинутість страхового законодавства.

Стан і розвиток страхового ринку характеризується такими **основними показниками**:

- 1) кількістю страхових товариств;

- 2) кількістю страхових продуктів (видів страхувань);
- 3) обсягом збору страхових платежів і їх питомою вагою у валовому внутрішньому продукті;
- 4) обсягом виплат страхового відшкодування і їх питомою вагою в обсязі зібраних страхових платежів;
- 5) середнім розміром статутного фонду на одну страхову компанію;
- 6) структурою страхових платежів (співвідношенням між надходженнями страхових платежів з різних видів страхування або їх груп до загальної суми надходжень);
- 7) величиною прибутку страхових компаній та їх рентабельністю;
- 8) місткістю страхового сегмента ринку (сумарний обсяг відповідальності усіх страхових компаній);
- 9) місткістю перестраховального сегмента ринку (розміром сумарного обсягу відповідальності, котрий можна перестрахувати на ринку в розрахунку на один договір перестрахування і на загальну кількість договорів);
- 10) концентрованістю ринку (кількість компаній, котрі утримують найбільші частки ринку).

2. Учасники страхового ринку

Учасниками страхового ринку відповідно до Закону України «Про страхування» є:

- **страховики** – це юридичні особи, утворені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю, які одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності;

- **страхувальники** – це юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування;

- **страхові посередники** – страхові агенти, страхові і перестрахові брокери;

Страховий посередник – це юридична або фізична особа, яка здійснює посередницьку діяльність щодо укладання та виконання договорів страхування і

перестраховування.

Страхові посередники не є учасниками договору страхування. Їх **основне завдання** – сприяти укладанню договору страхування між страховиком і страхувальником.

Посередницька діяльність здійснюється на підставі письмової угоди між посередником і поручителем (страховиком, страхувальником).

Страхові посередники бувають:

- **страхові агенти** – фізичні або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані із здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань;

- **страхові брокери** - юридичні або фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник;

- **перестрахові брокери** - юридичні особи, які здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у перестраховуванні від свого імені на підставі брокерської угоди із страховиком, який має потребу у перестраховуванні як перестраховальник.

Існує необхідність у чіткому врегулюванні діяльності страхових посередників у законодавчому порядку та забезпеченні належного контролю за такою діяльністю, яка була б покликана забезпечити:

- організацію основ страхового нагляду в Україні;
- прийняття ефективної нормативної бази з питань нагляду за страховою діяльністю;
- вироблення єдиних методичних принципів організації і здійснення страхового посередництва;
- визначення повного переліку спеціальних вимог до страхових брокерів, страхових агентів;
- встановлення єдиних кваліфікаційних вимог до керівників та фахівців

страхових посередників.

Таблиця 1 – Професійна діяльність на страховому ринку

Страхові брокери	Страхові агенти
1) Консультування з будь-яких видів страхування та за всіма питаннями, пов'язаними зі страхуванням;	1) Надання страхувальникам інформації про страхову компанію;
2) Постійний моніторинг страхових продуктів та цін страхування;	2) Консультування страхувальників в питаннях страхування, здійснюваного страховою компанією;
3) Підготовка та супровід договорів страхування від початку страхування та до його закінчення;	3) Продаж страхувальнику страхових послуг – підписання договору страхування від імені страхової компанії;
4) Організація виплати страхового відшкодування;	4) Надання страховику точної інформації про прийняті від страхувальника ризики з метою регулювання тарифів;
5) Формування своїх особистих рейтингів, що дозволяє клієнту не турбуватися про надійність розміщення ризиків.	5) Обслуговування страхувальника за страховим договором після його укладання.

- **органи державного нагляду і контролю** за страховою діяльністю;
- **добровільні об'єднання страховиків** – ліги, асоціації, бюро, пули;
- **інформаційно-освітні структури** – спеціалізовані газети, журнали, вищі та середні навчальні заклади, курси підвищення кваліфікації, центри підготовки.

Учасники страхового ринку України представлені на рисунку 1.

Рисунок 1. Учасники страхового ринку України

3. Характеристика страхового ринку України

Страховий ринок України розпочав формуватися на початку 90-х років двадцятого століття. За свою нетривалу історію він пройшов **три етапи розвитку**.

Першим був період 1990-1993 рр., коли фактично не існувало страхове законодавство (період так званого "стихійного розвитку").

Другим був період 1994-1996 рр., коли розвиток ринку регулювався Декретом КМУ (період так званого "декретного розвитку").

Третім є період з 1997р. по наші дні. Цей період називають "законним розвитком", де ринок регулюється Законом України «Про страхування». Вперше цей закон прийнятий 07.03.1996р., друга його редакція прийнята 04.10.2001 р., а в дію вона вступила 07.11.2001 р.

До позитивних належить обсяг розмірів статутних фондів, страхових резервів і обсягів зібраних страхових платежів. Негативними слід вважати значну кількість страхових компаній, що свідчить про екстенсивний характер

розвитку ринку і утруднює нагляд за страховою діяльністю, а також постійне зниження рівня виплат, котре є доказом не завжди реального страхового захисту. Значні обсяги і високі темпи росту прибутку страхових компаній є наслідком низького рівня виплат і вищих, порівняно з європейськими, цін на страхові продукти.

Майже однакові питомі ваги на ринку займають обов'язкове недержавне страхування і добровільне страхування відповідальності. Трохи відстає від них добровільне особове страхування, постійно зменшується частка обов'язкового державного страхування, а найменшою зберігається частка страхування життя.

В структурі добровільного майнового страхування найбільшу питому вагу займає страхування фінансово-кредитний ризиків, частка якого за останні роки зростає. Враховуючи, що на розвинутих страхових ринках частка страхування фінансово-кредитних ризиків не перевищує 5 відсотків добровільного страхування майна, висока частка цього страхування в Україні свідчить про значні обсяги квазі-страхувань.

Таким чином, на страховому ринку України переважно розвиваються ризикові види страхування в добровільній і обов'язковій формі. Недостатньо розвинуті страхування відповідальності, страхування врожаю в сільському господарстві, в незначній мірі здійснюється страхування життя. За абсолютними і відносними показниками український страховий ринок значно відстає не тільки від ринків європейських країн, але також від найближчих сусідів — Росії та Польщі. Тому перспективи розвитку страхового ринку України великі, але передусім вони залежать від загального економічного розвитку країни і реальності надання страхових послуг.

4. Маркетинг у страхуванні

Реалізація страхових послуг здійснюється за допомогою вивчення страхового ринку та впливу на нього. Це досягається шляхом застосування страхового маркетингу.

Маркетинг у страхуванні означає сукупність заходів щодо формування і постійного вдосконалення діяльності страховика, спрямованих на розробку конкурентноспроможних страхових продуктів для конкретних категорій споживачів, а також запровадження раціональних форм їх реалізації та збору інформації щодо ефективної діяльності страховика.

Найважливішим елементом системи маркетингу є його **інструменти**, які поділяються на такі групи:

- продукт;
- ціна;
- сервіс;
- методи розподілу;
- комплекс стимулювання.

Продуктом, що пропонується на ринку в галузі страхування, є страхова послуга, тобто трудова, цілеспрямована діяльність апарату страхової компанії та страхових посередників, результатом якої є задоволення страхових інтересів клієнтів. Страхова послуга є платною і виражається у страховому тарифі. ***Ціна*** страхової послуги конкретного страховика залежить від величини та структури його страхового портфеля, якості інвестиційної діяльності, розміру управлінських витрат, величини прибутку, який отримує страхова компанія.

Сервіс означає процес обслуговування клієнтів. Страховий сервіс поділяється на передпродажний та післяпродажний. До *передпродажного сервісу* відносяться консультації та ознайомлення з відповідними умовами страхування. *Післяпродажний сервіс* – це вчасне обслуговування клієнтів, правильні виплати страхового відшкодування, об'єктивна оцінка збитків.

Більшість виробників пропонують свої товари ринку через посередників. Кожен з них намагається сформуванати власний канал розподілу, тобто шлях, яким товари рухаються від виробників до споживачів.

Рівень каналу розподілу – це будь-який посередник, що виконує ту чи іншу роботу з наближення товару та права власності на нього до кінцевого покупця. На страховому ринку цими посередниками є агенти та брокери.

Кожна страхова компанія розробляє певну стратегію стимулювання.

Комплекс стимулювання включає такі елементи: особистий продаж; стимулювання збуту; пропаганда; реклама.

Під *особистим продажем* розуміють представлення послуги страхової компанії з метою здійснення угоди, яка укладається засобами особистого контакту представника страхової компанії з клієнтами.

Реклама представляє собою неособисті форми комунікації, які здійснюються шляхом посередництва платних засобів поширення інформації, з чітко вказаним джерелом фінансування.

Реклама страхових послуг поділяється на зовнішню та внутрішню. Зовнішня реклама розміщується на окремих спеціальних конструкціях, щитах, екранах під відкритим небом. Внутрішня реклама розміщується всередині будинків, споруд, транспортних засобів.

5. Структура, порядок укладання та виконання страхових договорів

У зв'язку з нематеріальною формою страхового продукту і тривалістю страхового захисту надання страхових послуг документується. Головним призначенням документування є підтвердження страхових взаємовідносин та визначення обов'язків і прав сторін. Для цього в страховій практиці традиційно застосовується два види документів - страховий договір і страховий поліс (свідоцтво, сертифікат). На початкових етапах розвитку страхування застосовувався страховий поліс. В міру розвитку страхових відносин він розширювався і поступово перетворився в страховий договір.

Терміни "страховий договір" і "страховий поліс" є тотожними, за суттю і призначенням між ними різниці немає, проте існує різниця за їх змістом. В сучасній зарубіжній страховій практиці страховий договір розглядається як письмовий документ, в котрому деталізовано викладаються усі умови і порядок здійснення страхових відносин з приводу страхування певного об'єкта. Страховий поліс переважно є скороченою формою договору страхування, котра містить тільки основну числову характеристику договору. Інші, загальні або стандартні, умови договору в полісі не наводяться, тому до нього завжди

додаються правила з того виду страхування, за яким укладено договір.

Згідно Цивільного кодексу України і згідно Закону України "Про страхування" договір страхування є письмовою угодою між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній в договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування, а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору. Договір страхування може укладатися шляхом видачі страхувальнику страхового свідоцтва (поліса, сертифіката). Основним і першочерговим документом згідно із Законом України "Про страхування" є саме договір страхування.

В українській практиці страхування договір застосовується в добровільних, а страховий поліс - здебільшого в обов'язкових видах страхування.

Закон України "Про страхування" дозволяє застосовувати страховий поліс з додатком правил страхування тільки при страхуванні життя, коли страхувальник подає письмову заяву за формою, встановленою страховиком, а йому замість договору видається поліс.

Договори страхування укладаються на підставі правил страхування і повинні містити таку інформацію:

- 1) назву договору;
- 2) назву та адресу страховика;
- 3) прізвище, ім'я, по батькові або назву страхувальника і його адресу;
- 4) назву об'єкта страхування;
- 5) розмір страхової суми;
- 6) перелік страхових випадків;
- 7) розмір тарифу, величину страхових платежів і терміни їх сплати;
- 8) строк дії договору;
- 9) порядок зміни і припинення дії договору;
- 10) права, обов'язки і відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору;
- 11) інші умови за згодою сторін;

12) підписи сторін.

Виконання страхових договорів складається з трьох етапів:

1) оцінка ризику (андеррайтинг), укладення договору (аквізиція) сплата страхових платежів або страхових внесків;

2) супровід договору (періодична перевірка стану застраховано об'єкта);

3) визначення збитку і виплата страхового відшкодування або страхової суми (ліквідація збитку). При загальному страхуванні можливе закінченні дії договору без виплати страхового відшкодування. Договори страхування життя закінчуються виплатою страхової або викупної суми.